

**ΜΑΘΗΜΑΤΑ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ**

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΑΡΔΑΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

**ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ
ΤΟΥ ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ
ΤΟΥ ΕΘΝ. ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ**

ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

**ΑΘΗΝΑΙ
1960**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ.

ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

1. Ἡ ἔννοια τοῦ πολιτισμοῦ.

Μέ τήν ἔννοια τοῦ πολιτισμοῦ χωρίζομε τά ἔργα καί τά ἐπιτεύγματα τοῦ ἀνθρώπου ἀπό ὅ,τι φύεται καί γίνεται ἐξ αὐτομάτου μέσα στόν φυσικό κόσμον. Φύσις εἶναι ὅ,τι ὑπάρχει καί φύεται ἀφ' ἑαυτοῦ του, ἐνῶ πολιτισμός εἶναι δημιούργημα τοῦ ἀνθρώπου καί ταυτίζεται μέ τήν ἱστορική πραγματικότητα. Ὁ ἄνθρωπος ἀνήκει ταυτοχρόνως καί εἰς τόν φυσικό καί εἰς τόν ἱστορικό κόσμον· ὡς ὀργανισμός ἐντάσσεται μέσα εἰς τό φυσικό γίγνεσθαι, ἐνῶ ὡς πνευματική ὄντοτης εἶναι ὁ δημιουργός τοῦ πολιτισμοῦ καί τῆς ἱστορικής γενικῶς πραγματικότητος.

Ὅ,τι χαρακτηρίζει τόν ἄνθρωπον ὡς πνευματική ὄντοτητα εἶναι ὅτι αὐτός θέτει σκοπούς στή ζωή του καί μοχθεῖ ἐνσυνείδητα νά τούς πράξαι. Τό σύστημα τῶν σκοπῶν ἀπό τούς ὁποίους ἐξαρτᾶται τό νόημα τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου πηγάζει ἀπό τήν πνευματικότητά του καί συνεπῶς δέν συγκαταλέγεται εἰς τήν σειρά τῶν φυσικῶν γεγονότων, ἀν καί ὁ ἄνθρωπος ὡς ὀργανισμός ἀνήκει στόν φυσικό κόσμο καί μεταχειρίζεται τό σῶμα του καί τά δεδομένα τῆς φύσεως γιά νά πραγματοποιήσῃ τούς σκοπούς πού θέτει στή ζωή του. Ἡ διπλή αὐτή σύσταση τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελεῖ τήν πρωταρχική προϋπόθεση τοῦ ὅλου πολιτισμοῦ. Ἄν δέν χωρίσωμε τόν ἄνθρωπον ὡς πνευματική ὄντοτητα ἀπό ὅ,τι μέσα του ἀνήκει εἰς τόν φυσικό κόσμο, δέν εἶναι δυνατόν νά καταλάβωμε τί εἶναι καί τί ἐπιδιώκει ὁ πολιτισμός. Ὅλα τά ἔργα καί τά ἐπιτεύγματα τοῦ ἀνθρώπου ἔχουν νόημα καί σκοπό· δέν γίνονται εἰκῆ καί ὡς ἔτυχε - οὔτε κατά φυσική ἀ-

ναγκαιότητα. Μέ αυτά ὁ ἄνθρωπος οἰκοδομεῖ ἕναν κόσμο, ὁ ὀποῖος, ἂν καί βασιίζεται στή φυσική πραγματικότητα, ὅμως δέν εἶναι τό ἴδιο μέ αὐτήν. Μέ τόν πολιτισμό ὁ ἄνθρωπος δίνει νόημα στή ζωή του καί ἔτσι προχωρεῖ πέρα ἀπό τήν ἀπλή πραγματικότητα.

Ὅ,τι ὅμως ἔχει νόημα κατάγεται ἀπό τήν πνευματικότητα τοῦ ἀνθρώπου, δέν ἀνάγεται εἰς κάτι ἄλλο τό ὀποῖον δέν ἔχει νόημα. Τό νόημα εἶναι πρωταρχική ἔννοια καί χαρακτηρίζει ὅλα τά ἔργα τοῦ ἀνθρώπου. Ὅ,τι δημιουργεῖ ὁ ἄνθρωπος δέν ὑπάρχει ἀπλῶς, ὅπως εἶναι καί ὑπάρχουν τά φυσικά πράγματα, ἀλλά ἔχει καί νόημα, ἀξία. Ὅτι ὅλη τήν δραστηριότητα τοῦ ἀνθρώπου τήν χαρακτηρίζει κάποιο νόημα, τοῦτο ἀποτελεῖ βασική προϋπόθεση ὄχι μόνον τῆς φιλοσοφίας τοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλά καί τῆς ἀπλῆς ζωῆς. Οἱ ἄνθρωποι μέσα στή ζωή τους ἐργάζονται, διότι ἡ ἐργασία τους ἔχει νόημα, ἔχει σκοπό. Ὁ καθένας γυρίζει μέ τό νοῦ του καί στοχάζεται αὐτόν τόν σκοπό τῆς ἐργασίας του. Τοῦτο πού στόν καθένα γίνεται μόνον μέ ἀφορμή τῆς δικῆς του ἐργασίας καί προσπάθειας, ἡ φιλοσοφία τό γενικεύει καί ἔρχεται νά στοχασθῆ ποῖός εἶναι ὁ σκοπός καί τό νόημά τῆς ὅλης ζωῆς καί τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Ὅταν γενικεύωμε, ἀνάγομε πολλά πράγματα σέ μία καθολική ἀρχή καί ἀπ' αὐτήν τά θεωροῦμε καί τά κρίνομε. Ἡ φιλοσοφική κατανόηση ἔχει ἀκριβῶς τοῦτο τό γνώρισμα, ὅτι ἀνάγει τά πολλά εἰς ἕνα, εἰς μία ἀρχή καί ἔτσι τά κατανοεῖ. Μέ ἄλλα λόγια ἡ φιλοσοφική κατανόηση εἶναι συστηματική καί ζητάει πάντοτε νά εὔρη τήν ἔννοια τῶν πραγμάτων.

2. Ὁ σκοπός τῆς φιλοσοφίας τοῦ πολιτισμοῦ.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ πολιτισμοῦ κατατείνει ἀκριβῶς εἰς τοῦτο: νά ἀνεύρη καί νά ἐκφράση τήν ἐνότητα τῆς ζωῆς τοῦ πολιτισμοῦ.

Ὁ πολιτισμός ἀποτελεῖται ἀπὸ μία ποικιλία μορφῶν καὶ μέ τὴν μελέτη καὶ ἐρμηνεία των καταγίνεται ἡ ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ φιλοσοφία ὅμως τοῦ πολιτισμοῦ μέ βάση τὰ δεδομένα τῆς ἱστορίας ἔρχεται νά ἐρμηνεύσῃ καὶ νά ἀξιολογήσῃ τὸ σύνολο τῶν μορφῶν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ χωριστά τῆ μία ἀπὸ τὴν ἄλλη καὶ κατὰ τὴν σχέση τῆς μίᾶς μέ τὴν ἄλλη καὶ τέλος νά ἀναζητήσῃ μέσα ἀπ' αὐτές τὴν σύνθετη ἐνότητα τοῦ πολιτισμοῦ. * Τὸ παρόν καὶ τὰ προβλήματα τοῦ ἀναγκάζουν τὴ φιλοσοφία νά θέσῃ τὸ ἐρώτημα: τί νόημα ἔχει ὁ πολιτισμός. Ἡ ἀνάγκη νά κατανοήσωμε τὸ παρόν καὶ τὰ προβλήματα τοῦ μᾶς ὡθεῖ νά φιλοσοφήσωμε περὶ τοῦ νοήματος τοῦ πολιτισμοῦ. Ὡστε ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος ὑπάρχει τὸ ἐρώτημα: τί νόημα ἔχει ὁ πολιτισμός καὶ ἀπὸ τᾶλλο μέρος ὑπάρχει ἡ ποικιλία τῶν μορφῶν τοῦ πολιτισμοῦ - ὅπως ἔχει ἀναπτυχθῆ κατὰ τὴν ἱστορική προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου. Ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος ἔχομε τὸ παρόν μέ τὰ προβλήματα τοῦ καὶ τὴν ἀγνοία τοῦ καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο ἔχομε τὸ παρελθόν μέ τούς μεγάλους πολιτισμούς. Τὸ ἐρώτημα: τί νόημα ἔχει ὁ πολιτισμός ἀφορᾷ καὶ εἰς τὸ παρόν καὶ εἰς τὸ παρελθόν καὶ εἰς τὸ μέλλον.

3. Ἡ φιλοσοφία τοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τὸν Χριστιανισμό.

Ἄν ρίψωμε ἓνα βλέμμα εἰς τὰ διάφορα φιλοσοφήματα περὶ τοῦ πολιτισμοῦ θά ἴδοῦμε, ὅτι ἡ διαφορὰ μεταξὺ των προέρχεται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι τὸ καθένα ἀπ' αὐτὰ τονίζει περισσότερο μία μόνον πλευρὰ τοῦ ὅλου πολιτισμοῦ καὶ ζητεῖ ἀπ' αὐτὴν νά ἐρμηνεύσῃ τὸ ὅλον θέμα. Ἔτσι ἡ φιλοσοφία τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου (354 - 430 μ.χ.) περὶ ἱστορίας καὶ πολιτισμοῦ εἶναι κατ' ἐξοχὴν θεολογική. Ὁ Αὐγουστῖνος ἐρμηνεύει καὶ ἀξιολογεῖ ὅλα τὰ πολιτικά, κοινωνικά, ἠθικά καὶ φιλοσοφικά νοήματα τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἀποκλειστικῶς ἀπὸ τὴν σκοπιά τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἡ ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι κατὰ τὸν Αὐ-

γουστίνου ή πάλη μεταξύ δύο αντιθέτων βασιλιών, τής βασιλείας των έχθρων του θεού και τής βασιλείας του Θεού. Η δλη ιστορική διαδρομή τής ζωής του ανθρώπου είναι ή πάλη μεταξύ αυτών των δύο πολιτειών. Αρχικώς οι άνθρωποι έζούσαν δίχως τόν νόμο του Θεού και κατά τήν περίοδον αυτήν δέν υπήρχε ακόμη ή πάλη των ανθρώπων μέ τήν κοσμικότητά και τήν ήδονή αυτού έδώ του κόσμου. Κατά τήν δεύτερη περίοδο οι άνθρωποι έζούσαν κάτω από τόν Νόμον του Θεού και αγωνίζονταν, αλλά ένικηθήσαν. Τέλος ήλθε ή έποχή τής χάριτος, τό πλήρωμα του χρόνου, και σ' αυτήν τήν περίοδο οι άνθρωποι αγωνίζονται μέ τήν κοσμικότητα και νικούν. Ο ιστορικός κατακλυσμός, ό όποιος χαρακτηρίζει τήν έποχή του Αύγουστίνου μέ τήν κάθοδο των βαρβάρων και τήν καταστροφή του δυτικού ρωμαϊκού κράτους, ανάγκασε τόν Αύγουστίνου νά φιλοσοφήση περί του νοήματος και του σκοπού όλου αυτού του γίνεσθαι, πού ονομάζεται ιστορική ζωή και πολιτισμός. Η κοσμοϊστορική κρίση αυτής τής έποχής ήταν τό κίνητρο πού παρεκίνησε τόν Αύγουστίνου νά αναζητήση τό νόημα των ιστορικών πραγμάτων. Μέ βάση τήν χριστιανική πίστη ό Αύγουστίνος δίδει μία εικόνα τής ιστορίας του ανθρώπου επί τής γής - και σχεδιάζει και μία εικόνα του μέλλοντος.

Η θηρησκευτική ιδέα έδωκε έδώ τήν άπάντηση εις τό έρώτημα: Ποιον είναι τό νόημα τής ζωής του ανθρώπου και αυτή ή άπάντηση έδέσποσε καθ' όλον τόν Μεσαίωνα. Τά άλλα μεγάλα δημιουργήματα του πολιτισμού, ή πολιτεία, ή έπιστήμη, ή τέχνη και ή φιλοσοφία, μέσα εις τό σύστημα τουτο του Αύγουστίνου δέν έχουν αύτοτελή σημασία. Μόνον ως σύνεργα ή άντιθετα προς τή βασική θηρησκευτική ιδέα είναι δυνατόν νά έχουν κάποια αξία. Τελικός σκοπός τής ζωής του ανθρώπου και τής ιστορικής πραγματικότητας είναι ό θρίαμβος τής ούράνιας πολιτείας 91-

vitas coelestis, ἐπάνω στήν ἐπίγεια πολιτεία - civitas terrena. Ὁ τελευταῖος ἐκπρόσωπος αὐτῆς τῆς ἐρμηνείας τῆς ἱστορικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὁ Δάντης (1265 - 1321 μ.Χ.), ὁ ὁποῖος τείνει νά ἐναρμονίση τήν ἀντίθεση μεταξύ κοσμικῆς αὐτοκρατορίας καί ἐκκλησίας, ὅπως αὐτή ἀναπτύχθηκε κατά τόν Μεσαίωνα στή δυτική Εὐρώπη. Καί ἡ αὐτοκρατορία, imperium εἶναι ἐκπρόσωπος τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς - ὅπως εἶναι καί ἡ ἐκκλησία - ἀλλά ἡ πρώτη ἔχει νά κάμῃ μέ τήν πολιτική, κοινωνική καί ὑλική τάξη τοῦ κόσμου, ἐνῶ ἡ δεύτερη κατατάγνεται μέ τήν ἠθική καί θρησκευτική τάξη τῆς ζωῆς. Ἡ συνεργασία μεταξύ τους εἶναι δυνατή μόνον, ὅταν οἱ κύκλοι τῆς δράσεως εἶναι ἀστηρῶς χωριστοί. Ἡ αὐτοκρατορία, δηλαδή ἡ πολιτική ἐξουσία, δεσπόζει ἐπάνω σέ ὅλα τά κοσμικά ἀγαθά, ἐνῶ ἡ ἐκκλησία, ὁ παπισμός, ἐξουσιάζει τά πνευματικά. Οὔτε ἡ αὐτοκρατορία πρέπει νά εἰσχωρῇ εἰς τή σφαῖρα τῆς ἐκκλησίας - οὔτε ἡ ἐκκλησία στήν σφαῖρα τῆς αὐτοκρατορίας. Τό ξῖφος τοῦ ἱερέως δέν πρέπει νά ὑπερέχη ἀπό τό ξῖφος τοῦ ἡγεμόνος. Ἡ ἱστορία καί ὁ πολιτισμός ὅλος ταυτίζεται ἀπό τόν Δάντη μέ τήν ἱστορία αὐτῶν τῶν δύο δυνάμεων τοῦ imperium (αὐτοκρατορία) καί τοῦ sacerdotium (ἱερατεῖον). Οἱ δυνάμεις αὐτές ἐνσαρκώνουν τή βασιλεία τοῦ Θεοῦ καί τήν διατηροῦν. Θά ὑφίστανται καί οἱ δύο μέχρι συντελείας τοῦ αἰῶνος. Ἡ αὐτοκρατορία ὡς γενική κοσμική ἰδέα - καί ἡ ἐκκλησία ὡς γενική πνευματική ἰδέα - ἀποτελοῦν τήν ἐγγύηση γιά τόν σκοπό καί τή σωτηρία τῆς ἀνθρωπότητας. Ὁ πολιτισμός ταυτίζεται ἐδῶ μέ τά δύο αὐτά γενικά σχήματα, τό σχῆμα τῆς αὐτοκρατορίας καί τό σχῆμα τῆς ἐκκλησίας. Ὡς γνώρισμα κοινό ἔχουν καί τά δύο τήν γενικότητα, τήν καθολικότητα.

4. Ἡ φιλοσοφία τοῦ πολιτισμοῦ κατά τήν Ἀναγέννηση.

Μέ τήν Ἀναγέννηση ἀλλάζει ὁ τρόπος αὐτός τοῦ σκέπτεσθαι.

Τό νόημα τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου καί τοῦ ὅλου πολιτισμοῦ δέν ἐξαρτᾶται τώρα ἀποκλειστικῶς ἀπό τή θρησκευτική ἰδέα. Μέ ἔντονη ἀποφασιστικότητα τονίζονται τώρα καί ἄλλα κέντρα ἀξιών τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Μακιαβέλλης (Machiavelli (1469 - 1527) εἶναι ὁ πρῶτος ἐκπρόσωπος τῆς νέας σκοπιᾶς ἀπό τήν ὁποῖαν τώρα οἱ ἄνθρωποι βλέπουν τό νόημα τῆς ἱστορίας καί τοῦ πολιτισμοῦ. Πρῶτος πάντως ὁ Machiavelli τονίζει τώρα τήν ἰδέα τοῦ ἔθνους καί τῆς προσωπικότητας, ἐνώ ἡ ἰδέα τῆς ἐνότητας τῶν ἀνθρώπων ἐν πνεύματι Θεοῦ καί αὐτοκρατορίας δέν τόν ἐνδιαφέρει. Τά δυναμικά πολιτικά πρόσωπα - ὡς κέντρα πυκνῆς ζωτικότητας-εἶναι. κατὰ τόν Machiavelli ἐκεῖνα τά ὁποῖα δημιουργοῦν καί ἀποφασίζουν τήν τύχη τῆς ἱστορικής ζωῆς τῶν λαῶν. Ὁ τύπος τόν ὁποῖον ἔχει κατὰ νοῦν ὁ Machiavelli εἶναι ὁ πολιτικός τῆς Ἀναγεννήσεως Καίσαρ Βοργίας (Cesare Borgia) καί σύμφωνα μέ αὐτόν δημιουργεῖ τήν εἰκόνα τοῦ ἡγεμόνος. Ἀποθεώνεται τώρα ὁ τύπος τοῦ δυναμικοῦ ἀνθρώπου ὁ ὁποῖος δέν γνωρίζει κανένα δισταγμό καί δέν ὑποχωρεῖ σέ κανένα ἐμπόδιο - ἀρκεῖ νά ἐπιτύχη ἐξωτερικῶς τούς σκοπούς τῆς πολιτικῆς του. Ἐνώ πρῶτον τήν ἱστορία καί τόν σκοπό της τά ἐδέσποζε ἡ πρόνοια καί τό σχέδιο τοῦ Θεοῦ, τώρα τά κατευθύνει τό ἰσχυρό πρόσωπο μέ τά πάθη του καί τή λογική του. Ἡ πηγή ἀπό τήν ὁποῖαν ἀξιολογοῦνται τώρα τά ἱστορικά πράγματα καί τό ὅλον νόημα τοῦ πολιτισμοῦ δέν εἶναι ἡ μεταφυσική, ἀλλά ἡ φυσιοκρατία, δηλαδή ἡ φύσις καί οἱ δυνάμεις της - ὅπως ἐμφανίζονται κατὰ τόν Machiavelli, πυκνωμένες μέσα σέ ὠρισμένα δυναμικά πρόσωπα, τά ὁποῖα δέν ἀναγνωρίζουν ἄλλα κριτήρια ἐκτός ἀπό τήν ἐπιτυχία. Ὅ,τι ἔχει ἐδῶ σημασία εἶναι μόνον τοῦτο, ὅτι ἀναούρεται εἰς τήν ἐπιφάνεια τῆς ἱστορικής πραγματικότητος ἡ ἔννοια τῆς προσωπικότητος ὡς ρυθμιστής τῆς πορείας τοῦ ἱστορικοῦ γίγνεσθαι. Τό κύριο μειονέκτημα τῆς θεωρίας αὐτῆς - ἐκτός ὅλων τῶν ἄλλων - εἶναι ὅτι ἀποθεώνει τόν ἄνθρωπο ὡς

άπλη φυσική δύναμη και μεταβάλλει τήν ιστορική πραγματικότητα από ἀξιολογική πάλη σέ παλαιότερα γυμνῶν φυσικῶν δυνάμεων. Εἶναι ὡσάν ἡ φύσις ἡ ὁποία εἶχε δεσμευθῆ κατά τόν Μεσαίωνα νά εἰσβάλη τώρα μέ ὅλη τῆς τήν ὀρμητικότητα μέσα εἰς τόν κόσμον τῶν ιστορικῶν καί τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Ἡ αὐθαιρεσία τοῦ ἰσχυροῦ ἀνθρώπου εἰς τό πρόσωπον τοῦ ὁποίου συγκεντρώνεται ὅλη ἡ πολιτική ἐξουσία, ἡ παντοδυναμία τοῦ τυράννου ἀποθέωνεται ἀπό τόν Machiavelli.

— Ὁ ἄλλο σιῆλος τῆς θεωρίας τοῦ Machiavelli εἶναι ἡ ἰδέα τοῦ ἔθνους ἢ τοῦ λαοῦ. Κατά τόν Μεσαίωνα, ἐφ' ὅσον ἴσχυε ἡ αὐτοκρατορία, οἱ λαοί ἦσαν ὑποτεταγμένοι σ' αὐτήν καί κατά βάθος δέν εἶχαν αὐτοτελεῆ ὄντοτητα. Μέ τήν Ἀναγέννηση ὅμως ἐμφανίζονται οἱ λαοί τῆς δυτικῆς Εὐρώπης μέ αὐτοτελεῆ ὁ καθένας ὄντοτητα καί ἀξία, μέ τή χωριστή του γλῶσσα καί πνευματική ζωή. Ὁ λαός τώρα ἀποτελεῖ χωριστή ἀξία ὄχι ὡς ἐκλεκτός τοῦ Θεοῦ, οὔτε ὡς κληρονόμος ξένων ἀγαθῶν, ἀλλά οὔτε τέλος ὡς συνεργός πρὸς ἓνα γενικό ἠθικό σκοπό, ἀλλά ὡς ἰδιοτυπία τῆς ζωῆς μέ χωριστή μοῖρα μέσα στόν ἀγῶνα τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ πρώτη ἀξία τῆς ζωῆς τοῦ λαοῦ εἶναι ἡ πολιτική του παρουσία. Ὅτι ἐδημιούργησαν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες πρῶτοι, τήν πολιτεία, αὐτήν τώρα ἡ Ἀναγέννηση θέτει πάλιν ὡς πρώτη ἀξία τῆς ζωῆς. Ὅμως καί κατά τήν Ἀναγέννηση ὑπάρχουν φιλοσοφικές τάσεις πού περιορίζουν τήν ἀπολυταρχία καί παντοδυναμία τῆς πολιτείας, ὀρθοκεία, ἐπιστήμη καί ἠθική νοοῦνται ἀπό τίς τάσεις αὐτές ὡς αὐτοτελεῖς ἀξίες τῆς ζωῆς - ἀνεξάρτητες ἀπό τήν πολιτεία.

5. Ἡ φιλοσοφία τοῦ πολιτισμοῦ κατά τήν ἐποχή τῆς διαφωτίσεως.

Ἐπάρχει ἡ γνώμη ὅτι ἡ ἐποχή τῆς διαφωτίσεως, ἡ ὁποία ἀρχίζει μέ τόν ἄγγλο φιλόσοφο Locke (1632 - 1704) καί κλεί-

νει μέ τούς Γάλλους έγκυκλοπαιδιστάς, δέν εἶχε βαθύτερη συν-
 εἴδηση γιά τήν ἱστορική πραγματικότητα καί τήν ὄλη πορεία
 τοῦ πολιτισμοῦ. Εἶναι γεγονός ὅτι ἡ λογοκρατική καί κριτική
 τάση αὐτῆς τῆς ἐποχῆς καί ἡ ἐξαιρετική της ἀγάπη πρὸς τούς
 νεωτερισμούς ἐχαλάρωσε πολύ τήν σχέση πρὸς τήν ἱστορική πα-
 ράδοση καί πρὸς τά προηγούμενα ἐπιτεύγματα τοῦ πολιτισμοῦ.
 Ὅμως ἡ θετική συμβολή τῆς διαφωτίσεως εἰς τή φιλοσοφία τοῦ
 πολιτισμοῦ εἶναι, ὅτι αὐτή πρώτη εἰσάγει τήν ἔννοια τῆς προ-
όδου, ἡ ὁποία ἐπέδρασε βαθύτατα εἰς τά συστήματα φιλοσοφίας
 τοῦ πολιτισμοῦ πού ἀναπτύχθησαν κατά τό τέλος τοῦ δεκάτου ὀγ-
 δόου καί τίς ἀρχές τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνα. Ἡ ἔννοια αὐ-
τῆ τῆς προόδου ἐφαρμόσθηκε ἔκτοτε καί στή ζωή τοῦ ἀτόμου, τῆς
 προσωπικότητος καί στή ζωή τοῦ συνόλου τῆς ἱστορίας καί τοῦ
 πολιτισμοῦ. Ἀπό τό ἕνα μέρος τονίζεται, ὅτι τό ἄτομο, ἡ προ-
 σωπικότης, ὀλοένα καί πλησιάζει πρὸς τόν σκοπό του, ὁ ὁποῖ-
 ος εἶναι ἡ τελειοποίηση τῶν ἠθικῶν, αἰσθητικῶν, συναισθημα-
τικῶν καί διανοητικῶν του δυνάμεων. Ἀπὲ τό ἄλλο πάλιν ὅτι
 ἡ ἀνθρωπότης προοδεύει καί τείνει πρὸς τόν σκοπό της, πρὸς
 τήν τελειοποίησή της εἰς ὅλα τά πεδία τῆς ζωῆς. Ὅτι ἡ ἀν-
θρωπότης προοδεύει τοῦτο εἶναι τό μεγάλο συναίσθημα πού συνέ-
χει τούς πνευματικούς ἡγέτας τῆς διαφωτίσεως. Βεβαίως ἡ ἰ-
 δέα τῆς προόδου μέσαστήν ἐποχή αὐτή γίνεται αὐτοσκοπός, δη-
 λαδῆ προέχει ὁ νεωτερισμός ἀδιάφορο πού ὀδηγεῖ. Ἡ πρόοδος ἔ-
 χει ἀξία, ὅταν ὀδηγῆ σέ ἕνα μεγάλο σκοπό, ὁ ὁποῖος δίνει νόη-
 μα σέ ὄλη τήν εξέλιξη, ἀλλιῶς εἶναι μία κίνηση εἰς τό κενόν.
 Ἡ ἐποχή ὅμως τῆς διαφωτίσεως κατά βάθος χαρακτηρίζεται ἀπό
 δύο ρεύματα, ἀπό τήν λογοκρατία, τήν πίστη ὅτι ὅλα πρέπει
 νά ἀνάγονται στήν ἀρχή τοῦ λόγου, ὅτι ἡ διάνοια εἶναι τό μέ-
 τρο γιά ὅλα, καί ἀπό τό βάθος τῆς ἀλογίας, τήν πίστη ὅτι τά
 ἄλογα καί συναισθηματικά στοιχεῖα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τά κύ-

ρια και αξιολογα. Τήν πρώτη τάση τήν εκπροσωπεῖ ὁ Βολταῖρος (1694 - 1778), ἐνῶ ἀπόστολος τῆς δεύτερης εἶναι ὁ Ρουσσώ (1719 - 1778). Τό ρεῦμα τοῦτο τῆς ἀλογίας ἐμπνέει κατά βάθος και τόν Γερμανό φιλόσοφο Χέρντερ (Herder 1744-1803) και ἀποκορυφώνεται ἀργότερα στόν ρωμαντισμό, ὁ ὁποῖος στρέφει τό φιλοσοφικό ἐνδιαφέρον και τήν ὑπέρμετρη ἀγάπη του πρὸς τήν τέχνη και τή θρησκεία και ἐπιχειρεῖ, νά ἐρμηνεύσῃ τό νόημα τοῦ ὅλου πολιτισμοῦ μέ βάση αὐτές μόνον τίς δύο ἀξίες τῆς ζωῆς. Τήν ἰδέα τῆς προόδου, ἡ ὁποία εἶναι ἀντίθετη πρὸς τήν ἰδέα τῆς ἀνακηλώσεως τῶν πάντων μέσα στήν ἱστορική πραγματικότητα και στήν πορεία τοῦ πολιτισμοῦ ἐζήτησαν νά ἐναρμονίσουν μέ τή νομοτέλεια τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης κατά τήν ἐποχή αὐτήν δύο φιλόσοφοι ὁ Ἰταλός Βίκο (C.B. Giambattista Vico 1668-1744) και ὁ Γάλλος Condorcet (1743-1794).

Ὁ Vico πρῶτος συνδέει τήν ἔννοια τῆς ἀξίας μέ τό ἱστορικό γίνεσθαι. Τοῦτο παρεκίνησε τόν σημερινό Ἰταλό φιλόσοφο Benedetto Croce νά ἰσχυρισθῆ, ὅτι ὁ Vico προδιετύπωσε τή φιλοσοφία τῆς ἱστορίας και τοῦ πολιτισμοῦ, ὅπως τήν ἀνέπτυξε ἀργότερα ὁ γερμανικός ἰδεαλισμός. Ὅμως τό πνεῦμα τοῦ Vico εἶναι ἀκόμη συνδεδεμένο μέ τόν Μεσαίωνα, γιατί μία ἀπό τίς κύριες ἐπιδιώξεις τῆς φιλοσοφίας του εἶναι νά συμφιλίωσῃ τήν θεολογική μέ τήν φιλοσοφική ἐρμηνεία τῆς ἱστορίας και τοῦ πολιτισμοῦ. Τήν ἱστορική πραγματικότητα ὁ Vico τήν ἐρμήνευσε ἀπό δύο πηγές ἢ ἀρχές, ἀπό τόν Λόγο και ἀπό τήν Ἀποκάλυψη.

Ὁ Vico χωρίζει τήν ἰδέα τῆς ἱστορίας ἀπό τήν ἱστορική πραγματικότητα. Δίχως ὅμως τήν πρώτη δέν εἶναι δυνατόν νά νοηθῆ και νά ἐρμηνευθῆ ἡ δεύτερη. Οἱ μεταμορφώσεις πού παρατηροῦνται μέσα στήν ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ἀπτες φάσεις και μορφές τῆς βασικῆς ἰδέας τῆς ἱστορίας. Ἡ ἐξέλιξη

είναι δυνατή μόνον έπειδή προϋποτίθεται ή ιδέα του ιστορικού γίνεσθαι - ή όποία εκφράζει όλο τό νόημα του πολιτισμού. Έκτός όμως από αυτήν τή γενική διάκριση ό Vico είναι ό πρώτος ό όποιος κατενόησε τή βασική διαφορά πού χωρίζει τήν ιστορική από τή φυσική πραγματικότητα και συνεπώς τή διαφορά πού χωρίζει τήν ιστορική μέθοδο από τή μέθοδο τής φυσικής έπιστήμης. Υπάρχουν τρία είδη έπιστημονικής μεθόδου όσα είναι και τά είδη του αντικειμένου. Η ιστορική πραγματικότητα αποτελεί χωριστό είδος αντικειμένου για τήν γνώση του ανθρώπου. Συνεπώς δέν είναι δυνατόν νά τήν νοήσουμε μέ τήν μέθοδο τής φυσικής έπιστήμης.

Ο Vico διακρίνει τρεις χωριστούς κύκλους τής γνώσεως και τρία είδη αντικειμένων. Πρώτον τήν φύσιν μέ τήν όποιαν καταγίνεται ή φυσική έπιστήμη. Δεύτερον τήν ιστορική πραγματικότητα, τόν κόσμο των έθνών. Μέσα στον κόσμο αυτόν διαδραματίζεται ή ζωή του ανθρώπου. Και τρίτον τόν κόσμο του πνεύματος και του θεού μέ τόν όποϊον καταγίνεται ή Μεταφυσική. Η νέα έπιστήμη (scienza nuova) τήν όποιαν εισάγει πέρα ό Vico είναι ή ιστορία. Τό αντικείμενό της είναι ό κόσμος των έθνών, ό όποιος στηρίζεται στην γενική ιδέα τής ιστορίας. Η ιδέα αυτή τής ιστορίας αποτελεί τό σχέδιο τής θείας προνοίας και είναι ή ίδια για όλους τους λαούς. Δέν υπάρχουν εκλεκτοί λαοί πού νά γνωρίζουν τά μυστικά του θεού. Ούτε υπάρχουν λαοί πού ή σοφία και ό πολιτισμός των δέν είναι δυνατόν νά υπερνικηθή από άλλους. Ο σκοπός του πολιτισμού των λαών είναι ή ιδέα τής δικαιοσύνης και ή βασιλεία του ανθρωπισμού. Ό,τι όμως δημιουργεί τήν ιστορική πραγματικότητα και ό,τι κινεί προς τά εμπρός τό ιστορικό γίνεσθαι είναι ή βούληση του ανθρώπου, ή όποία ανταποκρίνεται εις τό σχέδιο τής θείας προνοίας ως προς τήν ιστορία του ανθρώπου. Η

βούληση είναι ή αίτια από τήν όποϊαν πηγάζει ως αποτέλεσμα ή ιστορική πραγματικότητα. Άλλά και εάν άθροίσωμε τίς άτομικές βουλήσεις και πράξεις τών ανθρώπων δέν φθάνομε είς τό νόημα πού συνέχει τήν όλη ιστορική πραγματικότητα, πού λέγεται πολιτισμός. Για τούτο πρέπει κατά τόν Vico νά προϋποθέσωμε και ιδέες οί όποϊες προσδιορίζουν τήν ιστορική πραγματικότητα. Τέλος πρέπει νά ληφθοῦν υπ' όψη οί φυσικοί όροι όπου μέσα αναπτύσσεται ή ζωή τών λαών. Από τούς φυσικούς μάλιστα όρους είναι δυνατόν νά έννοήσωμε γιατί οί γενικές ιδέες πού διέπουν τήν ιστορική πραγματικότητα προσλαμβάνουν τίς συγκεκριμένες μορφές πού προσιδιάζουν σέ κάθε λαό. 'Ο Vico διακρίνει τρία στάδια μέσα στήν ιστορική πραγματικότητα. Πρώτο είναι τό ποιητικό, δεύτερο τό ήρωϊκό και τρίτο τό λογικό. Κατά τό ποιητικό στάδιο επικρατεϊ ή φαντασία και τό συναίσθημα. Μέ τίς δύο αυτές δυνάμεις τής ψυχής του ό άνθρωπος κατά τό πρώτο στάδιο τής ιστορίας έμφυχώνει και θεοποιεϊ τά πάντα. Κατά τό ήρωϊκό στάδιο οί ήρωες μέ τήν ένεργό βούλησή των άποκτοῦν προνόμια τά όποϊα ανάγουν τελικώς στή θεότητα. Τέλος κατά τό λογικό στάδιο τό ανθρώπινο γένος προσανατολίζεται πρós τή διάνοια και πρós τό ήθικό χρέος. 'Ο Vico πιστεύει στήν ανακύκλωση τών τριών σταδίων τής ιστορίας, δηλαδή στήν κυκλική έπιστροφή των. Μετά τή διαδρομή του τρίτου σταδίου της ή ιστορία αρχίζει πάλιν από τήν αρχή. 'Η κυκλική αύτή στροφή του πολιτισμού επαναλαμβάνεται ές άεί.

Τό νόημα του πολιτισμού τής ανθρωπότητας άπορρέει κατά τόν Vico από μεταφυσική, υπερκόσμια πηγή. 'Η φιλοσοφική του ανακατασκευή τής ιστορικής πραγματικότητας είναι κατά βάθος θηρηευτική. 'Η πτώση του ανθρώπου μέ τήν άμαρτία τόν έχώρισε από τόν Θεό, και ή όλη προσπάθειά του μέ τόν πολιτισμό είναι πώς νά επιστρέψη σ' αυτόν. 'Ο επίγειος σκοπός τής ιστο-

ρικήσ προσπαθείας του ανθρώπου είναι κατά τόν Vico μία μεγάλη δημοκρατία, ή, όπως τήν ονομάζει αυτός, μία "αιώνια και φυσική δημοκρατία", ή οποία θά είναι συντεταγμένη σύμφωνα μέ τόν νόμο του νοῦ. Οί ιστορικοί νόμοι είναι τά μέσα μέ τά οποῖα ὁ θεός ρυθμίζει τήν ιστορική πραγματικότητα. Ὁ Vico πιστεύει ὅτι ἡ θεία πρόνοια ἔχει ρυθμίσει ἔτσι τήν κίνηση τῆς ιστορικήσ πραγματικότητος - ὥστε, ἐνώ κατά κανόνα τά ἄτομα ἐπιδιώκουν τούς ἰδικούς του σκοπούς, ταυτοχρόνως ὑπηρετοῦν γενικούς σκοπούς του πολιτισμοῦ. Τοῦτο ἰσχύει περισσότερο γιά τούς μεγάλους ἀνθρώπους, τούς ἥρωες τῆς ἱστορίας.

Τό σημαντικό μέσα στήν θεωρία του Vico - είναι ὅτι εἰσάγει τήν ἀξιολογική ἀποψη του ιστορικοῦ γίνεσθαι, τήν ὁποῖαν ἐκφράζει μέ τά στάδια τῆς ιστορικήσ πραγματικότητος. Τό καθένα ἀπ'αὐτά τά στάδια ἔχει ἰδιαίτερη ἀξία καί κατά βάθος τά διέπει ἡ ἰδέα τῆς προόδου, ἡ ὁποῖα ἐκφράζει τόν γενικό νόμο του ιστορικοῦ γίνεσθαι, ὁ ὁποῖος ὅμως διασταυρῶνεται ἀπό τόν νόμο τῆς ἀνακυκλώσεως. Οἱ νόμοι αὐτοί δέν είναι νόμοι μέ τήν ἔννοια τῶν φυσικῶν νόμων, οἱ ὁποῖοι ἐκφράζονται μέ θετικότητα καί μαθηματική ἀκρίβεια. Είναι νόμοι ἀξιολογικοί, δηλαδή νόμοι πού ὁδηγοῦν ἢ ἐκφράζουν ἕνα γενικό σκοπό τῆς ιστορικήσ πραγματικότητος.

Ὁ Condorcet ἀναπτύσσει περαιτέρω τίς ἰδέες του Vico καί πρό παντός τήν ἰδέα τῆς προόδου του ἀνθρωπίνου γένους. Ὁ Condorcet πιστεύει κατά τρόπον ἐνθουσιαστικό καί ἀκράδαντο, ὅτι ἡ ἀνθρωπότησ ὡς ὅλον προχωρεῖ πρός τά ἐμπρός καί ὅτι ὁ τελικός της σκοπός είναι ἡ βασιλεία μιᾶς λογικήσ ζωῆσ. Ἡ πρόοδος προσλαμβάνει σ'αὐτόν τόν χαρακτήρα του φυσικοῦ νόμου. Μέ τή διάνοια του ὁ ἀνθρώπος είναι κύριος του ιστορικοῦ γίνεσθαι. Ἐξ ἄλλου τά ἄλογα στοιχεῖα δέν ἔχουν κατά τόν Condorcet τόση σημασία γιά τήν ἐκτελέσει τῆς ἀνθρωπότητος.

ρῦτε εἶναι τόσα πολλά μέσα στή ζωή. Μέ τήν πεῖρα πού ἔχομε νιά τή παρελθόν, ἐπειδή ἡ ἱστορική ζωή ἔχει μία ἐσωτερική νομοτέλεια - εἶναι δυνατόν, ἔτσι πιστεύει ὁ Condorcet, νά συμπεράνωμε καί πῶς θά ἐξελιχθῇ ὁ πολιτισμός τοῦ ἀνθρώπου, εἰς τό μέλλον. Ἡ ἰδέα ὅτι ἡ ἱστορική πορεία τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελεῖ ἀξιολογική ἐξελιξη ἀπό τό κατώτερο εἰς τό ἀνώτερο, εἶναι ἡ βασική ἀρχή μέ τήν ὁποῖαν ὁ Condorcet κρίνει τά ἀνθρώπινα καί ἱστορικά πράγματα. Ὡς πρὸς αὐτό ὁ Condorcet εἶναι ὁ γενικός ἐκπρόσωπος τῆς ἐποχῆς τῆς διαφώτισεως.

Ἐκεῖνος ὅμως ὁ ὁποῖος φέρει τήν ἔννοια τοῦ πολιτισμοῦ εἰς τό κέντρο τῶν συζητήσεων κατά τόν αἰῶνα αὐτόν εἶναι ὁ Ρουσσώ (Rousseau 1712 - 1778). Πολιτισμός καί φύσις ἀποτελοῦν γι' αὐτόν δύο ἀσυμφιλίωτα πράγματα. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Ρουσσώ ἀποτελεῖ διαμαρτυρία κατὰ τοῦ πολιτισμοῦ, ὁ ὁποῖος πιέζει καί δεσμεύει τόν ἄνθρωπο, καί ἀποθέωση τῆς φύσεως τήν ὁποῖαν θεωρεῖ ὡς μητέρα τοῦ ἀνθρώπου. Μόνον στούς κόλπους τῆς φύσεως ὁ ἄνθρωπος ἠμπορεῖ νά εὔρη τόν ἐσωτερικό του κανόνα, καί τό πραγματικό του εἶναι. Ὁ Ρουσσώ μ' αὐτήν τήν ἀντιστροφή τῶν ὄρων θέτει ριζικῶς τό ἐρώτημα: τί νόημα καί τί ἀξία ἔχει ὁ πολιτισμός. Ὅ,τι παρεκίνησε τόν Ρουσσώ νά περιορίσῃ τήν ἀξία τοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ἡ ἀντινομία μεταξύ τῆς πραγματικῆς ἐσωτερικῆς εὐδαιμονίας τοῦ ἀνθρώπου καί τῆς προόδου τῆς ἐπιστήμης καί τέχνης. Ἐπίσης κατὰ τόν Rousseau ἐπιστήμη καί τέχνη ἀντιμάχονται κατὰ βάθος τήν ἠθική ζωή τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ πάλι αὐτή μεταξύ τῶν ἀξιῶν τοῦ πολιτισμοῦ - ὅπως ἀναπτύσσεται εἰς τόν αἰῶνα αὐτόν - ὠδήγησε τόν Rousseau νά καταλήξῃ νά ἀρνηθῇ κάπως τήν ἀξία τοῦ πολιτισμοῦ. Ἐν τούτοις ἡ ἔννοια τῆς φύσεως, τήν ὁποῖαν ἀντιτάσσει ὁ Rousseau στήν ἔννοια τοῦ πολιτισμοῦ, δέν εἶναι ἀπαλλαγμένη ἀπό ὀρισμένες ἀξίες τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ φύσις τήν ὁποῖαν ἀντιτάσσει ὁ Rousseau δέν ση-